

ERDÉLY RÉGI ÉS VESZÉLYEZTETETT HÁZIÁLLAT-FAJTÁI ÉS ÁLLOMÁNYAI

MATIUTI, MARCEL

ÖSSZEFOGLALÁS

Az egykori Erdélyben és Bánátban, a mai Románia területén számos háziállatfajtát tenyésztettek, melyek állománymérete napjainkban egyre zsugorodik. Sok fajtában ez a csökkenési folyamat már 40 évvel ezelőtt elkezdődött, néhány esetben pedig csak 17 éve. Jelenleg alig lehetséges az egyes fajta-populációk nagyságának és tenyésztetők egyedszámának a becslése, mivel a hivatalos statisztikák nagyon eltérnek a valós helyzettől. Pl. ez történt az erdélyi pinzgau szarvasmarha és a máramarosi borzderes esetében. Ezeknek csak azért ismert pontosan az állomány nagysága, mert egyedszámuk kritikus mértékben lecsökkent. Az erdélyi hegyi szarvasmarha pedig valójában már a kihalás szélén áll. A közlemény a legfontosabb nem veszélyeztetett, veszélyeztetett és kihalt fajtákat ismerteti.

Ezek (zárójelben a nyilvántartott egyedek száma, és dátuma):

Szarvasmarhafajták: szürke, erdélyi típus (kihalt), moldvai típus (bucsan, több mint 10 egyed), erdélyi pinzgau (26–35.000, 2009), fekete pinzgau (több mint 600; 2009), máramarosi borzderes (bar-na, 70–80.000, 2009), erdélyi tarka (150–210.000, 2009); bivaly (erdélyi bivaly, 20–30.000, szaporodásra használt nőivarúak, 2009);

Juh- és kecskefajták: cigája (200.000, 2007), erdélyi (gyimesi) racka (2500–3000, 2009), erdélyi merinó (15.000–20.000, szaporodásra használt nőivarúak, 2007), göndörszörű bánati juh (3.000, 2008), bánati fehér tejhasznú kecske (1000, 2009);

Sertésfajták: mangalica (132), báznasertés (250–280, 2009), fekete strei sertés (11, 2006, 2008-ban valószínűleg kihalt), bánati fehér sertés (1994-ben kihalt).

A szerzők ló (nóniusz) és baromfi-fajtákat (erdélyi kopasznyakú tyúk, bánati fodros tollú lúd) is be-mutatnak.

SUMMARY

Matiuti, M.: INDIGENOUS AND ENDANGERED DOMESTIC ANIMAL BREEDS AND POPULATIONS IN TRANSYLVANIA

Many breeds of domestic animals have been formed on the territory of Transylvania and Banat (Romania). At present the population size of these breeds is continuously decreasing. For some breeds, this diminution has started 40 years ago, for others, only 17 years ago. To date it is very hard to assess the total number of individuals and of breeding animals of each breed population because the official statistics differ very much from the real situation. E.g. this is the case of the Transylvanian Pinzgau cattle and of the Maramures Brown breed. The population number can be known exactly only due to their representation by critically few individuals. The same is the situation with the Transylvanian Mountain breed, which is, in fact, on the verge of extinction.

The most significant not endangered, endangered or extinct breeds detailed in this article are (between parenthesis are the number of animals, and the actual year) as follows:

Cattle breeds: Grey Cattle, Transylvanian type (extinct), Moldavian type (Bucsan, more than 10 individuals), Transylvanian Pinzgau (26–35,000 individuals; 2009), Black Pinzgau (more than 600, 2009), Brown Cattle from Maramures (70–80,000; 2009), Transylvanian Spotted (150–210,000; 2009). Buffalo (Transylvanian buffalo, 20–30,000; females, 2009).

A Szerkesztőség megjegyzése: Nagy örömmel közöljük ezt az erdélyi hagyományos háziállatfajtákról szóló, őszintén mondhatjuk, házagpótló publikációt. Nagyon sok számunkra új, néha vitatható adat szerepel a közleményben. Rendkívül érdekes például, amit a *cikta* bánati előfordulásáról, amit a *primitív hegyi szarvasmarha* fajtákról, vagy pedig a *racka* és *curkán* elnevezések kapcsolatáról közöl. Az erdélyi hagyományos lófajtákról, úgy tűnik, többet tudunk. Hasznos lenne a témához kapcsolódó román és magyar nyelvű erdélyi szakirodalmat is jobban megismerni.

Nagyszerű közös munkára nyílik tér ebben a témakörben. Ezért megkérjük olvasóinkat, hogy szóljanak hozzá a cikkhez, annak érdekében, hogy a vita alapján tisztábban lássunk ezekben a kérdésekben.

Sheep and goat breeds: Tsigai Sheep (200,000; 2007), Transylvanian Ratska (2,500-3,000; 2009), Transylvanian Merino (15,000-20,000 females; 2007), Curly Coated Banat sheep (3,000; 2008), Banat White Dairy Goat (1,000; 2009).

Pig breeds: Mangalitsa (132), Bazna pig (250-280; 2009), Black Strei Pig (11; 2006, probably extinct in 2008), Banat White (extinct in 1994).

Horses (Nonius), and poultry species (Transylvanian Naked Neck Hen, Banats white goose) are also mentioned.

2007 szeptemberében egy FAO (az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági szervezete) Nemzetközi Találkozót tartottak Interlakenben (Svájc). Ez az esemény nagy jelentőségű volt a jövő élelmezésének a szempontjából, ugyanis ebben a formában, először fogalmaztak meg egy világméretű akcióprogramot az állat genetikai források megőrzésére. Ezt a tervet tartalmazza az ún. *Interlakeni Nyilatkozat*.

Felismerve a génforrások döntő szerepét és értékét az élelmezésben, valamint a mezőgazdaságban, ami kihat a jelen és a jövő generációinak élelmiszer ellátásának biztonságára, a nyilatkozat felhívja a figyelmet azokra a problémákra, amelyek ezen források elvesztése esetén merülnek fel. Külön is kiemelendő, hogy azok a fajták, melyek hordozói ezeknek a géneknek, nagyon fontos szerepet játszanak a vidéki közösségekben, akik számára a megélhetést jelentik.

A konferencián létrehoztak egy remélhetőleg hatékony nemzetközi keretprogramot, kiemelve a állat genetikai források szerepét a mezőgazdaságban és az élelmiszer előállítás nemzetközi szintű biztonságában (FAO Zárónyilatkozat).

Erdély és a Temesvári Bánság (Romániai Bánság) Európa etnikai és kulturális kincse, és mint történelmi régió, a háziállatfajták széles skáláját kínálja. Ennek egyik fontos magyarázata, hogy a különböző terep viszonyok (mezőszéki és hegyvidéki), valamint az éghajlati és a történelmi körülmények kedveztek a mindenkori civilizációs fejlődésnek.

Ebben a cikkben azon fajták ismertetése található meg, amelyek Erdélyben és a Bánságban alakultak ki. Valamennyi adat az Erdélyi „Transilvanian Rare Breeds” Egyesület adatbázisából származik, és csak a két régió állatállományára vonatkozik. Az állatok tényleges számának, de különösen a fajták hovatartozásának a becslése nagyon nehéz, mert a hivatalos nyilvántartás nem mindig valós. Például vannak hivatalosan bejelentett a XX. században kihalt fajták (lásd a FAO adatait), jól lehet, ezek a fajták még léteznek.

A hagyományos fajták és populációk létszámának látványos csökkenése kezdődött meg 1994–1995-ben, amikor a tenyésztésben levő fajtákhoz nem importáltak jó biológiai anyagot. Ez a legfőbb oka annak – véleményem szerint – hogy a hagyományos fajták nyilvántartása nagyon nehéz. Példaként megemlíthető, hogy a szarvasmarhák szaporítása, 1996 óta, különböző import fagyasztott spermával és embriókkal történik. Ezért gén készletükben módosult fajták alakultak ki. Ezzel számos romániai szakértő nem ért egyet, míg mások azt vallják, hogy akármilyen fajtát is importáltak, ha a régió területén él, helyi fajtának minősül.

A hagyományos fajták eltűnésén kívül, pótolhatatlanul elvész az állat genetikai örökség is, aminek a megvalósulása egyben tiszteletlenséget is kifejez elődeink munkájával szemben.

Ezek a fajták kulturális útravalót is tartalmaznak a közösségek számára, mert elvesztésük a hagyományok kihalásához, és sok esetben az emberek életmódjá-

nak a megváltozásához vezet. Nemzetközi tapasztalatok is alátámasztják, hogy a hatóságok támogatása nélkül egyetlen országban sem lehet megőrizni a genetikai örökségeket.

1. SZARVASMARHA

Mokanica (Mokány)

E fajta napjainkban nagy figyelmet élvez, mert fontos eleme az európai génmegőrzési programnak, ami azt bizonyítja, hogy növekszik az állat genetikai tartalékok védelme Európában. A fajtát, *Prof. C. Drăganescu* szerint, 1950-ben, (I. FAO web oldal) kihaltnak nyilvánították. Ugyanakkor azonban, a romániai hivatalos nyilvántartásban, 1955-ben 68.500 példány élt, ami az összes szarvasmarha 2,8%-a volt. A Runcu Kutató Állomáson (Dimbovita), 1956-ban, a *Miksuna* nevű tehén termelése 2150 liter tej, és benne 4,02% zsír volt. Ez a fajta kivételesen jól alkalmazkodott a hegyvidéki területekhez, és továbbra is tenyésztik a Kárpátokban. Az állami hatóságok azon politikája, hogy csak a gazdaságilag versenyképes fajták tenyésztését támogatják, az ennek, valamint a hasonló fajtájú szarvasmarhák számának drasztikus, majdnem kihalásig való csökkenéséhez vezethet a következő 30 évben. Az, hogy most nincs tényleges génmegőrzési program Romániában (csak a hivatalos dokumentumokban), más ősi fajták kihalását is eredményezheti.

A mokány fajta tejtermelésének hatósági ellenőrzése 1970-ben lelassult, majd néhány év múlva még jobban lecsökkent a hatóság figyelme e fajta iránt, habár még ma is élnek tenyészállatok a Runcu Kutató Állomáson.

Csak a hagyomány igazolta, és csak egyes, az e fajtát (mint pinzgaut Erdélyben) kutató tudósok tudták, hogy ezt a fajtát szegény legelőkön és zord éghajlati körülmények között tenyésztik a Kárpátokban. 2009-ben, az Erdélyi-Középhegységben, több, a mokányhoz nagyon hasonló példányt találtak, ennek ellenére, a fajta Románia területén, fajtatisztán valószínűleg már nem létezik, csak keresztezett utódai vannak. Ezek viszont megtalálhatók a kelet-bánáti hegyekben, az Olt völgyében, és az Oituz Medencében (Moldovában) is.

Kutatók, akik a mokánnyal korábban foglalkoztak (*Philip*, 1914; *Radulovic*, 1926; *Cristea*, 1929) két típust írtak le, egyet, amelyiket a Kárpátokon kívül, és egy másikat, amelyiket a Kárpátok hegyláncán belül (Erdély) tenyésztettek. Vannak olyan dokumentumok, amelyek szerint a mokány fajta Erdélyben alakult ki különböző fajták keresztezésével, a balkáni lengyel vöröstarka szarvasmarhákból (*Constantinescu*, 1927).

A Bánság hegyvidéki terület egy másik kistermetű szarvasmarhája, a *riska*. E fajtát ugyancsak *Constantineascu* (1927) írta le. Véleménye szerint több típusa is létezik, nem csak egy, ahogyan mások gondolják. A *riska* fajtának finom feje van, a szarvai rövidek és vékonyak, uralkodó színe pedig a szürkés-sárga. *Constantinescu* közleménye ismerteti *Sierban* és *Cselkó István* tanulmányait. A fajta nagyon hasonlít a boszniai szarvasmarha fajtára. A *riskára* vonatkozó első közlemények (pl. *Johann Sierban*-tól) német nyelven jelentek meg, még az első világháború idején. *Sierban* szerint, Erdélyben, a honos fajták mellett, még két

szarvasmarhafajta, a riska és a mokány is megtalálható. A mokány bikák sötét-szürke színűek, míg a riska bikák világosabbak. A riskát *Cselkó István* is leírta, aki szintén megkülönbözteti a mokánytól, de véleménye szerint, a Bánáti hegyekben található bikák fenotípusukban hasonlítanak egymásra.

Az elmúlt három évben öt bikától gyűjtöttek spermát, amelyek mokány és máramarosi borzderes(barna) őseiktől származtak. Az egyik a bika a Ruskai hegyekből, kettő a Kárpátok kanyarulatából, további kettő pedig az Olt völgye menti hegyekből származott. A begyűjtött spermát lefagyasztják és így értékesítik, esetleg külföldre is.

Magyar szürke

Az *erdélyi magyar szürke*, a hivatalos adatok szerint, már nem létezik.

Prof. *Bodó I.* számos közleményében és könyvében is leírta a magyar szürke szarvasmarhafajtát. Van azonban néhány kép (készültek 1998-ban, a Codru Moma hegyekben) olyan egyedekről, amelyek a magyar szürke más fajtával való keresztezéséből származtak.

A Kárpátok néhány falujában találhatók fehér (nem albínó) szarvasmarhák, fekete és vörös színű foltokkal, keskeny és hosszúkás fejfel, viszonylag nagy szarvakkal. Ahogyan a mokány fajtában is, keresik az őseket, amelyek hasonlítanak a fajtára, összegyűjtik a szóbeli emlékeket (nincsenek leírások).

2009-ben, a Temesvár melletti Bánát közelében, négy *szürke buksán* marhát találtak, míg a Kolozsvári Oktatási Központ 17 *moldvai* példányt talált. Az erdélyi és a moldvai fajták kereszteződéséből, a Kárpátok kanyarulatában alakultak ki a *jalomica* típusok. Közülük a jászvárosi Dancuban (Moldva) 140 egyed található, amelyből 64 tehén. Ezek a példányok szürkés-barna színűek, és esetleg az erdélyi típusból származó gént is tartalmaznak. Az erre vonatkozó DNS-vizsgálatok, cikkünk megírásának idején, Magyarországon folynak. Az erdélyi típus, nagyon hasonlít a magyar szürkéhez valamint a Vojvodinában és Baranieben található szürke marhához. A vajdasági Zasavitanban (Sremska Mitrovica mellett) és Delihatsca Pesciaraban, 2009-ben, közel 300 példány szürke marhát számláltak. Testfelépítésük, a szarvuk formája és mérete, valamint testszínük hasonló a magyarországi és erdélyi szürke marhákéhoz.

Máramarosi borzderes (barna)

A *máramarosi borzderes (barna)*, a szász betelepülések idején alakult ki, a svájci borzderes, az erdélyi szürke marha és a mokány keresztezéséből.

A fajta jó adottságai miatt elterjedt Havasalföld és Moldva területén is.

Ahogy a neve is mutatja, a legjobb populáció Máramaroson (Seini, Máramaros) jött létre. Ezen fajtán belül is kialakultak olyan jellegzetes egyedek, amelyek nagyon jó tejtermelők voltak. 1993-ban, (amint azt sokan publikálták abban az időben) az állomány gyakorlatilag éhen halt. Néhány túlélő példányt az Aradi Szarvasmarha Kísérleti Állomásra szállítottak.

Ahogy a Bánságból is, a német anyanyelvű lakosság 1989 után innen is elment. Ezért a fajta tenyésztése e területen jelentősen csökkent. 2009-ben, az erdélyi és a bánsági máramarosi borzderes (barna) közel 70–80.000 fajtatiszta példányt

dányból és keresztezett utódaikból állt, létszámuk meredeken csökken. A Bánátban, mintegy 2000 kg tejtermeléssel, az Izvernai hegyvidéken (Olténia felé) él még a fajta egy kisebb populációja.

Erdélyi pinzgau

Az *erdélyi pinzgau*, az osztrák pinzgauiból, az erdélyi szürke marha, a mokány, és a riska keresztezésével alakult ki.

A román szakirodalom szerint, az első pinzgau marhákat Bukovinába hozták be Ausztriából.

Temesváron, a Bánáti Annal Múzeumban, számos feljegyzés található a betelepülő németajkú közösségektől. Ezekben az állt, hogy a telepesek, akik a 18. században Salzburg környékéről érkeztek, borjakat, juhokat, kecséket és lovakat hoztak magukkal. Így került a pinzgau szarvasmarha, a Waldschaffe juh, és a noriker lófajta, amiből később a murán ló alakult ki, a Temesvári Bánát területére.

Az erdélyi pinzgau fajta marmagassága és testsúlya nagyon változó, mintegy 121–134 cm és 420–550 kg. A színe olyan, mint az eredeti ausztriai pinzgauié, de ismert néhány fekete tarka példány is.

Az övezeti besorolás azt tervezi, hogy növeli a meglévő fajták védelmét, de mégis, egy a Földművelésügyi Minisztériumban egy 1989. előtt készült állásfoglalás egyértelmű tendenciája, hogy megszüntesse az Erdélyben alakult fajtákat, és nem csak a szarvasmarha, hanem más háziállat fajtákat is. Ezt a tevékenységet tovább fokozták, egészen addig, amíg a folyamatot már nem lehetett visszafordítani. Ezt igazolják a következő érvek. 1985-ben még azt tervezték, hogy az erdélyi pinzgau (a hivatalos iratokban manapság tévesen nevezik romániai pinzgauinak) 4%-a lesz a romániai szarvasmarha állománynak, hogy elkerülhető legyen a fajta kihalása. Valójában már 1972–1989 között kivették az erdélyi pinzgau fajtát a Nemzeti Szarvasmarha Programból. A fajta mégis fennmaradt, mert nagyon jól alkalmazkodott a hegyvidéki területekhez. Ez egy rusztikus fajta, amely ellenáll a tuberkulózisnak és a leukózisnak, igénytelen a takarmányozással és a tartással szemben, elviseli a kemény – hirtelen változó hőmérsékletű és páratartalmú – hegyvidéki körülményeket. Mozgékony, ellenálló körmei nagyon fontosak a dombos területeken történő legelésben. 1993-ban az erdélyi pinzgau állomány körülbelül 70.000 példány volt, amiből 2009-re, 26–35.000 fajtatiszta és keresztezett példány maradt.

Az erdélyi pinzgau fajtát a Bánság, és az Erdélyi havasok bányászterületein tartották, mivel könnyen tenyészthető volt és tejet biztosított az itt élő lakosság számára.

1989. után megkezdődött a bányák bezárása, valamint a németajkúak kivándorlása a Bánság területéről, ezzel együtt pedig, a pinzgauiak számának a látható csökkenése.

A fajta (nem az Ausztriából behozott pinzgau) még Hátszeg környékén (Hunyad megye) található nagyobb számban.

Ezt, akárcsak a többi helyi fajtát, az ott élő parasztok tenyésztik, akik tudják, hogy ezek nagyon jól alkalmazkodnak a sovány hegyi legelőkhöz, és tudják, hogy őrizni kell a hagyományokat.

Kis számban (mintegy 600 egyed) létezik még az *erdélyi fekete pinzgau* fajta is (2009).

Erdélyi tarka

Az Erdélyben lakó németajkú gazdák hozták be az első szimentáli bikákat (Fleckvieh), még a tizenkilencedik században. Ezeket a bikákat használták fel a helyi erdélyi szürke marha és a mokány feljavítására. Ezekből a keresztezésekben alakultak ki a szimentálira hasonlító típusok. Az első világháború előtt Erdélyben és a Bánságban (Temesvár környékén), az osztrák-magyar beavatkozás nagy szerepet játszott a fajták feljavításában. Az importált állomány nagyon jól alkalmazkodott az itteni környezethez. 1930–1959 között bebizonyosodott, hogy szimentálival keresztezve a helyi fajtákat, egy megerősödött fajta alakul ki, amelyik mind morfológiai, mind pedig termelési tulajdonságaiban különbözik az eredeti szimentáltól. A Havasalföld és Moldva területén csak a második világháború után kezdett elterjedni. Ezért úgy vélem, hogy a fajta megfelelő neve *erdélyi tarka* (tarka transilvanian), bár már 1960-tól *román tarka* a hivatalos neve. 1994-ben megkezdődött a fajtatiszta szimentáli biológiai anyagának a tömeges importja a fajta tenyésztékének a növelésére, gyakorlatilag kicserélve a korábbi tarka transilvaniant. Ma már nem folynak tenyésztési kísérletek a tarkával, csak termékenyítő állomásokon tartják, ott is mind kisebb számban. Jelenleg a tarka transilvanian állomány Erdélyben és Bánátban megközelíti a 150–210.000 példányt (2009). Ebben benne van az átalakult, szimentáli vagy Fleckvieh néven nyilván tartott állomány is.

A Nemzeti Állattenyésztési Reprodukciós Ügynökség szerint, 2009-ben, az ellenőrzött tehének átlagos tejtermelése 4530 kg volt, benne 178 kg tejsír (3,93%) és 144 kg tejfehérje (3,17%).

Az elmúlt években megkezdődött a kettős hasznosítású fajták lecserélése tej-típusú fajtákra, ezért a holstein-fríz fajta aránya egyre nő a gazdaságokban.

Ezen okok miatt, a tarka transilvanian fajtát, ami egyike a legértékesebb fajtáknak, az elkövetkező 10–15 évben a kihalás veszélyezteti. Megmarad, mint „gén-tartalék”, de egyébként teljesen lecserélik a Fleckvieh vagy a szimentáli fajtára.

2. BIVALY

Romániában két bivaly típus van: az *erdélyi bivaly*, ami erős, és 430–800 kg-os testtömegű, valamint a *román bivaly*, ami síkvidéki típus, kisebb méretű és testtömegű, szálkásabb testfelépítésű. Ezen különbségek ellenére, 1987-ben, Romániában csak egy fajtát ismertek el, a „*román bivaly*”-t.

A hivatalos adatok szerint, Románia területén 64.000 bivaly él (2008), közülük 90% Erdélyben. A bivalytenyésztési kísérletek (a genetikai érték növelése) a Sárkányi Állomáson (Sercaia, Brassó megye) folyik, ahol 120 tehén és 4 bika található. A bivalyok esetében természetes termékenyítés használatos, igen ritka a mesterséges termékenyítés vagy embrió átültetés. Ezen a kísérleti állomáson, 1987. óta keresztezik az erdélyi bivalyt a bulgáriai bivallyal (*murah* típus), a tejhozam növelése érdekében és a gépi fejés megkönnyítésére. Az Erdélyben hagyományosan tenyésztett bivalyok száma rohamosan csökken, 2009-ben, a tovább szaporításra használt tehén létszám már csak kb. 20–30.000 volt. A borjakat fiatalon felhizlalják és levágják.

Napjainkra Máramaros, Besterce és az Erdélyi Középhegység egyes területeiről a bivalyok teljesen kihaltak. A kihalás okai közé tartozik, hogy kevés gazda tart bivalyokat a tejéért, inkább tenyésztik a húzáért, mert nem gyűjtik a tejet, de egy további fontos ok az is, hogy eltűntek a vizes élőhelyek.

A bivalyok számának csökkenéséhez, elmúlt tíz évben, egyrészt hozzájárult, hogy a fiatal egyedeket nagy mennyiségben exportálják az Európai Unió különböző országaiba, másrészt pedig, hogy megoldatlan a bivalytej begyűjtése és feldolgoása.

3. JUHOK ÉS KECSKÉK

Erdélyi merinó

A tizenkilencedik században kialakult fajta lényegében megegyezik a *magyar merinóval*. 1990. után a finom gyapjú iránti igény teljesen lecsökkent, annyira, hogy a finomgyapjas juhokat már nem is keresték a tenyésztők.

Kevés kivétellel, Erdélyben és a Bánságban mindenhol, a *valahjuh* fajtát (*curkána*) tenyésztik. Ennek a fajtának, a román szakértők szerint csak színvariációi vannak, és a fajtába a *racka* is beletartozik. A valahjuh fajta nagyon változatos, de különböző ökotípusait még nem tanulmányozták, és ezért róluk a szakirodalomban nagyon kevés adat található.

Az erdélyi és bánsági merinó populációk majdnem kihaltak, már csak kb. 15–20.000 fajtatiszta, tovább szaporításra használt nőivarú egyed létezik (2007), amihez még hozzászámolható kb. 170.000 *spanca* egyed. A juhokat tenyésztők nem akarnak merinót tartani, aminek egyik oka a nyírást megnehezítő redős bőrük. 1991–1995 között jelentős juhexport történt a távol keleti országokba, alacsony áron.

Csak a *spanca* juh maradt, ami a merinónak a cigájával történt keresztezéséből jött létre, és amelyet sok tenyésztő *erdélyi merinó*-ként mutat be a kiállításon (a hivatalos iratokban is ezzel a névvel szerepel sok egyed).

Erdélyben kb. 150 éve tenyésztik a *cigája* fajtát is, aminek populációja mára nagyon lecsökkent. A múlt századokban a *racka* is elterjedt volt Erdélyben, de napjainkra csak 2500–3000 létszámú állomány maradt (ebből 2000 a bánsági Oravica-bánya környéki falvakban). Az itt tenyésztett racka nagyobb növésű, mint a magyarországi, és csak egyetlen színváltozata van, a fehér. 2008-ban 90 példányt egy moldvai tenyésztő vásárolt meg Oravica-bányáról, és ez, valamint további 100 példány, az összes racka, ami Romániában található.

A németajkúak hozták Bánságba a *ciktajuh*-ot is. E fajta leszármazottja a *bánáti göndörszörű juh* (*karánsebesi juh*). Nagyon hasonlít a *magyar ciktajuh*-hoz, hasonló a habitusa, a testsúlya, és a gyapjazata is. A Bánsági hegyekben kb. 2–3000 példánya él.

A *számentáli* és a *német nemes fehér*-fajta keresztezéséből alakult ki a *bánáti fehér kecske*. Küllemre tejtermelő kecske, amelyik nagyon hasonlít *számentálira*, de a tejtermelő *magyar fehér kecskére* is. Feje finom, hosszúkas, fülei kicsik, hosszú és vékony nyakú. Törzse hosszúkas, körte alakú. Tögye jól fejlett és gömbölyded. Szőrszíne fehér, a szőrszálak átmérője 86 mikron. A bakok testsúlya 50–70 kg, az anyáké 45–50 kg. Szaporasága 200–225%. Ezt a fajtát központilag

sohasem állították kísérleti programba, csak a fajtáról tanulmányt írók vizsgálták tejtermelésüket, szelekciót pedig csak a tenyésztők végeztek. Nem ismerjük az egyedek pontos számát sem, bár a hivatalos adatok szerint a romániai kecskepopuláció 20%-át adják. 1989. után nagy igény volt a külföldön a *bánáti fehér kecskére* ezért belőlük sokat exportáltak. A kevés adatból kitűnik, hogy tejtermelése 480–530 kg, 3,5% zsírtartalommal, egy kb. 240–250 napos laktáció alatt. A fajtának szarvalt és szarv nélküli változata is van. A kecskék 6–7. évig szaporíthatók, de a bakokat még tovább is használják. Erdélyben nem tenyésztik, míg a Bánságban a fajtatiszta egyedek száma megközelíti az ezret.

4. LOVAK

A *nóniusz* egy magyar fajta, amelyet csak a Bánságban és néhány kisebb erdélyi területen tenyésztnek. Ismert még a *dobrudzsai ló*, *nóniusz* génekkal.

A Bánságban, a XIX. században, a „Sack” típusú ekék (ami az itteni kötött földek megműveléséhez szükséges) megjelenése után értékelték igazán a *nóniuszt*. Ugyanakkor jól alkalmazkodott az éghajlati és a tartási körülményekhez is. Ma napság *nóniuszt*, a Temesvártól 20 km-re található Izvini (őszényi) ménes tenyészt. A *bánáti nóniusz* típus különbözik a mezőhegyesitől és a hortobágyitól, mert a szelekció Izvinen csak kocsilovakra irányul. Színe fekete, nagyon ritka (5%) a sötétpej, és a vöröspej színváltozat. Az utóbbi kettőt, és az esetleges más színváltozatokat kiselejtezik az állományból. A csődörök marmagassága 154–168 cm, a kancáké 152–166 cm.

Izvinen 127 *nóniusz* egyed (2009) található, de a számuk egyre csökken. Itt alakult ki a XXXIV *Nóniusz* vonal, amelyek Magyarországon nem található. Ebbe a vonalba tartozó egyedek, magyarországi versenyeken, harmonikus külsejük miatt, több díjat nyertek az utóbbi két évben. A *bánáti nóniusz* típust, testfelépítése, és ellenálló képessége miatt, a nyugat-romániai ló populáció feljavítására használják. Az Erdélyben és Bánságban élő *nóniusz* populáció pontos egyedszáma ismeretlen.

A Bánságban és Erdélyben, a *nóniusz* mellett, valamennyi Magyarországon kialakult fajtát tenyésztik, beleértve a *lipicait* is. A német betelepültek által Oberlände-ből behozott nóri lovak más fajtákkal való keresztezéséből alakult ki a *bánáti hidegvérű* vagy más néven, a *murán ló*. Ez egy tömeges fajta, amely 2009-ben, kb. 100 példányt számlált.

Az Erdélyi középhegységi *hegyiló* nagyon ritka, csak a Codru Moma hegységben található. Marmagassága 130 cm, 300 kg-os testtömegével nagyon virgonc, ellenálló, négyzetes testfelépítésű, különböző színváltozatokban.

5. SERTÉSEK

A *mangalica*, ami Arad megyei Kisjenő környékén alakult ki, mára már a kihalt szélén áll. A Magyarországról importált állatokon kívül, csak 132 fajtatiszta egyedet tartanak nyilván.

A *báznasertés*, amelyik az Erdélyi hegységről kapta nevét, valamivel több egyedet számlál, 36 tiszta vérűt és 250–280 keveréket.

A Hunyad megyében található *fekete cejki* és a *bánáti fehér sertés* helyzete kritikus. 2009-ben csak 12, és 2010. elején még 8 példányt azonosítottak ezen a környéken. *Bánáti fehér sertés* csak Arad környékén található.

6. BAROMFI

Erdélyt és a Bánságot Európa azon kevés országai közé sorolják, ahol ludakat nagy számban tenyésztnek. A *bánáti lúd* nagy egyedszámú, többségük fehér színű. Sajnos nem nyilvánították önálló fajtának, megerősítetten jó tulajdonságai ellenére sem. A gácsérok testtömege 5–7 kg, a tojóké 4–5 kg. Éves tojáshozamuk 20–30 db. Nagyon jól legelnek.

A Bánság déli részén, a Duna árterületén, található meg a *bánáti fodros tollú lúd*, közel 5000 példányban (2009). Ezt a fajtát (németül *Lockengänse*) szintén a német betelepedők hozták be. Testtömege 4,5–5,0 kg, tollazata szürkésfehér.

Az erdélyi *kopasznyakú tyúkot* csak kisebb gazdaságokban tenyésztik, de ezek száma lassú növekvésben van.

NÉHÁNY FONTOSABB HIVATKOZÁS

- Bodó, I. (1990): The maintenance of Hungarian breeds of farm animals threatened by extinction. In: Genetic Conservation of Domestic Livestock. Ed.: Alderson, L., C.A.B. International (RBTS), 73–84.
- Bodó, I. – Gera, I. – Koppány, G. (2004): The Hungarian grey cattle breed. Passzer Ltd Kiadó, Budapest
- Cristea T. (1929): Creătura animalelor în Transilvania. Teză doctorat
- Cristea, M.D. (2006): Biodiversitatea (Biodiverzitás), Ceres Kiadó, Bukarest
- Constantinescu G. K. (1927): Vaca românească de munte. Buletinul zootehnic. Nr. 1–2. Ed. Inst. Arte Grafice Bucovina
- Davidescu, D. (2002): Preservation of biodiversity of vegetal and animal species (Növény- és állatfajok biodiverzitásának megőrzése). Román Akadémiai Kiadó, Bukarest
- Kapitzke, G. (1999): Das Pferd von A–Z. BLV – München, Wien
- Matiuti, M. (2007): Situation of species and breeds of animals which are in danger of extinction in Transylvania, International Meeting, Animal Genetic Resources DAGENE, Irdning, Austria, 21–24.
- Matiuti, M. – Radbea, Liliana (1996): Researches on the English Troughbreed infusion in Nonius Horse, Sci. Res., USAMVB (TPA) Temesvár, 52–54.
- Moldoveanu, Gh. (Coord.) (1973): Zootehnia României. Vol. II., Bovine, Ed. Academiei, Bucuresti
- Mihók, S. (szerk.) (2006): Génmegőrzés. Hagyományos háziállat-fajták genetikai és gazdasági értékének tudományos feltárása. Debreceni Egyetem, Debrecen
- Philip N. – Manolescu G. (1914): Studiu despre animalele domestice din România. Inst. Art. Graf. Bucovina
- Radulovic I. (1926): Rasa Simmental în judetul Caran-Severin, Buletin Zootehnic, 4–6.
- Rischkowsky, B. – Pilling, D. (Eds) (2007): The state of the world's animal genetic resources for food and agriculture. FAO. Rome, 1–521.
- World Watch List for domestic animal diversity, FAO, Rome, 2007.

Érkezett: 2009. október

Szerző címe: Matiuti, M.:

Author's address: Faculty of Veterinary Science, Department of Animal Science
RO-300645 Timișoara,
Calea Aradului nr. 119
matiutimarcel@yahoo.com